

РЕЦЕНЗІЇ І БІБЛІОГРАФІЯ

ТИТОВ Іван Геннадійович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ДЕЛІНКВЕНТНИЙ ПІДЛІТОК, або 20 РОКІВ ПО ТОМУ

Седих К.В., Моргун В.Ф.
Делінквентний підліток.
Навчальний посібник із
психопрофілактики, діагностики та
корекції протиправної поведінки
підлітків для студентів
психологічних, педагогічних,
соціальних, юридичних
спеціальностей та інтернів-
психіатрів. – 2-е вид., доп. – К. :
Видавничий Дім «Слово», 2015. –
272 с.

У навчальному посібнику «Делінквентний підліток» висвітлюються актуальні проблеми психології підлітків, що схильні до протиправної поведінки.

Розглядаються особливості підліткового віку в контексті цілісної періодизації розвитку особистості. Автори аналізують період отрочства як взаємовплив багатьох факторів: біологічних, соціокультурних і власне психологічних, що дозволяє реалізувати системний підхід до розвитку підлітка. Дається характеристика фізичного, когнітивного, емоційного та психосоціального розвитку дитини в підлітковому віці. Розглядається структура протиправної поведінки людини, її чинники та профілактика, психодіагностика і корекція в підлітковому віці. У додатку міститься опис конкретних методик профілактики, діагностики та програма психокорекції делінквентної поведінки підлітків.

Широта охоплення, глибина аналізу й систематизації проблем делінквентного підлітка робить пропоноване видання корисним не тільки студентам, а і практикуючим психологам, фахівцям суміжних

спеціальностей – педагогам, соціальним працівникам, медикам, юристам – батькам і широкому колу громадськості.

Перше видання даної роботи, яка в той період стала помітним явищем на теренах СНД, також має ювілейну дату – 20-річчя виходу в світ. Час невпинний і неблаганний, тоді кафедрою психології ПНПУ імені В.Г. Короленка керував Володимир Федорович Моргун, тепер кафедрою керує молода доктор психологічних наук, дійсний член Академії наук вищої освіти України – Кіра Валеріївна Седих. Вона як автор ідеї даного проекту за ці роки збагатила свій досвід у практиці сімейної системної психотерапії, а співавтор, здобувши звання професора і заслуженого працівника освіти України, – у вивченні спадщини А.С. Макаренка та його послідовників.

Сучасний стан рівня агресії у міжнародних стосунках та в самій державі, яка від мирних протестів на Майдані-1 перейшла до трагічного протистояння на Євромайдані-2, ще більше загострює проблему делінквентної поведінки дітей, що схильні до правопорушень. Тому, друге видання розширює і поглиблює арсенал психологічних засобів розв'язання проблем, що виникають у практиці індивідуального психологічного консультування підлітків, які вчинили протиправні дії. Необхідність регулярного і якомога раннього контролю за ходом психічного розвитку дитини давно визнана у вітчизняній психології. Перспективи реального вирішення цієї важливої практичної психологічної задачі покращилися завдяки зі створенням психологічної служби системи освіти.

Останнім часом організуються і починають працювати психологічні консультації, що створює гостру потребу в спеціальній підготовці психологів до такого роду практичної діяльності. Виконання даного соціального замовлення підсилує попит на навчальну та наукову літературу з проблеми психологічної корекції та профілактики поведінки дітей та підлітків.

В якості двох основних показань для психологічної допомоги дітям і підліткам називають: виникнення кризової життєвої ситуації (розпад сім'ї, госпіталізація, неуспішність у школі тощо) і грубі або нестійкі розлади поведінки (страхи, войовничість, злочинство, брехливість тощо). Профілактичні функції консультування розвинені помітно менше.

У вітчизняній психології необхідність систематичного контролю за ходом психічного розвитку дітей і підлітків була визнана з перших же років її становлення. У роботах І.А. Сікорського, Л.С. Виготського, Н.М. Щелованова, Г.С. Костюка, С.Д. Максименка та ін. вчених ця задача з самого початку розумілася дуже широко. З динаміки становлення особистості дитини (на протигагу спадково детермінованому «розгортанню») закономірно слідували висновки про особливе значення умов життя для розвитку дитини і необхідності психологічного контролю за ходом цього процесу з метою своєчасного виявлення навіть легких, далеких від патології труднощів і відставань, профілактики можливих несприятливих варіантів поступу. У зв'язку з

цим Л.С. Виготський орієнтував дослідників на вивчення «всіх особливостей кожного віку, всіх основних типів нормального і аномального розвитку, всієї структури і динаміки дитячого розвитку в їх різноманітті».

Авторів турбує те, що практика консультування стикається з посиленням у суспільстві ряду несприятливих тенденцій, які істотно ускладнюють психічний розвиток і виховання дітей. Помітне місце серед них належить негативному впливу певних соціально-економічних факторів. Відчутні ускладнення несе за собою, наприклад, фактор безробіття батьків, особливо матерів, у суспільному або приватному виробництві. Але звична орієнтація на систему дошкільних закладів суттєво вплинула на «психологію батьків», точніше, на їх соціально-виховні установки. Найбільш пряме і очевидне вираження цих установок полягає, наприклад, в тенденції переносити суто батьківські функції на ясла і дитсадки, а пізніше на школу та інші установи.

Серед різноманітних проявів цього, перш за все слід виділити, зменшення тривалості та збіднення змісту спілкування в сім'ї, дефіцит теплоти, уважного ставлення один до одного, зникнення дійсно спільних форм корисної діяльності дитини з дорослими. Місце особистісного і пізнавального спілкування все більше займають його вузько прагматичні форми – з приводу побуту, режиму, навчання тощо. Сьогодні підсиленню цих тенденцій сприяє загроза «комп'ютерної залежності» дітей, зневага до старших, знецінення цінності особистості тощо. Збіднення і формалізація контактів в поєднанні з підвищеною вимогливістю до старанності дитини не сприяють формуванню у неї почуття самоцінності, значущості для інших. Навпаки, нерідко вже в ранньому віці ці фактори провають у дітей невпевненість у своїх силах, стійкі емоційні розлади, негативізм, афективні реакції, негативні форми самоствердження, створюють у них серйозні смислові бар'єри у розумінні вимог дорослих – одним словом, ще сильніше ускладнюють життя, як самих дітей, так і їхніх батьків.

Найважливіше місце серед джерел різноманітних психологічних проблем, що ускладнюють розвиток дитини, посідає школа. Тільки за медичними критеріями 15-20 % дітей шкільного віку перебувають у стані шкільної дезадаптації і потребують короткочасної, або більш-менш систематичної психотерапії. Спектр поширених психологічних проблем школярів надзвичайно широкий: втрата навчальної мотивації, низька успішність, неорганізованість, конфліктні відносини з вчителями і однолітками, низька самооцінка, схильність до участі в асоціальних угрупованнях, різні форми відхилень у поведінці.

Однією із загальних причин багатьох перерахованих проблем є недостатнє врахування сучасною школою і суспільством в цілому глибинних закономірностей і потреб вікових етапів формування особистості, а також ігнорування індивідуальних психологічних і психофізіологічних особливостей дітей і підлітків як результат

стандартизованих вимог до їх поведінки. Як правило, в школі не знаходиться місця для справжньої творчої активності, властивої кожній дитині, і справді колективних форм життя, від яких прямо залежить формування особистості дітей у шкільному періоді дитинства.

Таким чином, як бачимо, мотивація делінквентної поведінки є результатом складної взаємодії несприятливого соціального середовища і особистості. Отже, тільки зміна цих зовнішніх, і внутрішніх умов може впливати на зміну мотивації поведінки. Це і є джерелом профілактики делінквентної поведінки.

Інноваційна цінність посібника полягає в тому, що в ході розгляду різних проблем застосовуються авторські здобутки в системній сімейній психотерапії (К.В. Седих) та в багатовимірній теорії особистості (В.Ф. Моргун).

Пропонований навчальний посібник містить у додатку методики психодіагностичного супроводу екзистенціальних виборів людини (способу життя, справи життя, супутника життя) і суттєво поглиблює курси вікової психології, психології виховання, а також може бути покладений в основу однойменного спецкурсу, розрахованого на студентів психологічних і педагогічних спеціальностей, а також на підготовку соціальних працівників, вихователів підліткових виправних установ.

Автори висловлюють щирю подяку Катерині Миколаївні Муліці – завідуючій центром практичної психології і соціальної роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського, Жанні Суренівні Ахїджанян – підполковнику міліції, начальнику сектору кримінальної міліції у справах дітей УМВС України в Полтавській області, Наталії Володимирівні Драч – методисту Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського, за згоду доповнити шостий розділ посібника фрагментами програми та інформаційно-методичних рекомендацій «Корекція поведінки дітей, які перебувають на обліку кримінальної міліції» (Полтава: ПОППО імені М.В. Остроградського; КМСД УМВС України в Полтавській обл., 2013. – 90 с.) та працівникам кафедри психології ПНПУ імені В.Г. Короленка: доценту Тетяні Євгеніївні Тітовій, асистенту Віталію Анатолієвичу Лавріненку, старшому лаборанту Наталії Йосипівні Метельській – за участь у роботі над деякими главами посібника.

Автори присвятили друге видання книги 35-річчю кафедри психології ПНПУ імені В.Г. Короленка, і подарунок є достойним цієї ювілейної дати!